

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za psihologiju

Esej iz predmeta Politička psihologija
Rodne predrasude i seksizam u Srbiji

Student:
Tomić Marija

u Novom Sadu, maj 2020.

Uvod

U Srbiji kao državi blisko vezanom za crkvu i patrijarhalne običaje, tradicionalni pogledi na to šta čini pravu ženu ili pravog muškarca i dalje opstaju. U skoro svakoj sferi života osjete se posljedice rodni predrasuda kako za žene tako i za muškarce, i iako se ovakve predrasude prelivaju u animozitet prema drugim grupama, **prvenstveno** članovima LGBTQ+ zajednice, u ovom radu ćemo se fokusirati na rodne predrasude u Srbiji i kako se one odražavaju na svakodnevni život i funkcionisanje žena u našem društvu, sa osvrtom na njihov štetni uticaj na muškarce. Najčešće se u istraživanjima o rodni predrasudama pažnja usmjerava na predrasude o ženama, odnosno na seksizam, koji neki autori smatraju potpuno ambivalentnim fenomenom usljed međuzavisnosti muškaraca i žena i nemogućnošću isključivanja ili izolacije žena kao socijalne grupe. Nakon uvodne razrade i definisanja ključnih pojmova, stavićemo fokus na stanje na tržištu rada, odnose u porodici i roditeljstvo, mentalno zdravlje, te medijsko predstavljanje žena i muškaraca i način na koji se u Srbiji obrađuju teme rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja.

Rod se manifestuje kroz jezik, odjeću, obuću, boje, igre i igračke, obrasce ponašanja, pokrete i držanje tijela, prostornu supremaciju, neverbalnu komunikaciju, uloge koje pojedinac/ka imaju u društvu, kao i kroz norme i očekivanja koje društvo postavlja pred njih (Ćeriman, 2019). Rodne uloge, u kontekstu socijalne psihologije, su norme interakcije i očekivanja o podjeli rada između muškaraca i žena, i one, ovako definisano, zavise od kulturno-istorijskog konteksta u kom se javljaju, a najjednostavnija definicija rodni uloga postuliše da su one očekivanja o muškom i ženskom ponašanju (Myers, 2010, prema Mihić, Šimoković, Kapetan i Bojović, 2017). Maskulinitet ili feminitet se internalizuju kroz normative koji govore šta je bitno u pogledu oblačenja, oblika tijela, facijalnih ekspresija i ponašanja koje bi bilo „normalno“ i „autentično“ samo za žene ili samo za muškarce (Bordo, 2003, prema Ćeriman, 2019). Rodne predrasude su specifične jer nisu tako otvoreno hostile, nego većinski latentne (benevolentne) i utemeljene na psihološkim i biološkim razlikama između muškaraca i žena, kao i na tradicionalnim podjelama rodni uloga u društvu. Za hostile predrasude karakterističan je otvoreni animozitet i agresija usmjerena prema grupi. U kontekstu rodni predrasuda one potiču iz uvjerenja o ženama kao manje sposobnim od muškaraca, i stoga željnim dominacije nad njima (feminizam kao borba za nadmoći). S druge strane benevolentne predrasude su manje primjetne, često pod izgovorom odbrane i zaštite žena (slabijeg pola). Interpretacije benevolentni predrasuda prema ženama kao brižnih i zaštitničkih, pa čak i izrazom ljubavi, opravdava inferiorni položaj žena u društvu, i žene ih često podržavaju pa čak i same ispoljavaju, zbog čega se mnogo lakše šire i održavaju od hostile predrasuda (Glick i Fiske, 1996, Glick et al., 2000, prema Mihić et al., 2017). Patrijarhat kao sistem u kom se žene direktno ili prikriveno drže u potčinjenom položaju nema samo ugnjetavajuću funkciju na žene, odnosno i muškarci mogu biti žrtve ovakvog društva. Iako muškarcima pripada dominantnija uloga u društvu, benevolentne predrasude prema njima se ogledaju u viđenju muškaraca kao „izgubljenih“, „nesposobnih“ ili nepotpunih bez žena koje će se brinuti o njima (Mihić et al., 2017). Održavanje tradicionalni viđenja muškosti kao snage, kontrole i stoicizma, često daju zabranu muškarcima za iskazivanje negativni emocija i traženje pomoći bilo u svakodnevnim aktivnostima ili sferi mentalnog zdravlja. Standardi za poslovni uspjeh, samostalnost i ekonomsko zbrinjavanje porodice dovode do kriza za muškarce koji su nezaposleni, ekonomski ili fizički nemoćni, što zajedno doprinosi

lošem mentalnom zdravlju, povećanoj upotrebi alkohola, i dijelom do većih stopa samoubistva među muškarcima, o čemu će biti više riječi u nastavku.

Položaj žena na tržištu rada

"Žene imaju pravo da rade gdje god žele - dok god će večera biti spremna kad ti dođeš kući."

Podjela poslova na muške i ženske obično nalazi osnova u vjerovanju da su muškarci i žene prosto biološki različiti i stoga, u slučaju muškaraca, sposobniji za poslove koji zahtjevaju intelekt, fizičku snagu, snalažljivost i upravljanje, a u slučaju žena podobnije za poslove koji zahtjevaju nježnost, brigu, pažnju, i kreativnost. Pokušaji isključivanja žena iz tradicionalno muških profesija često rezultuju u sniženju učešća žena na tržištu rada, kao i otežanom opstanku u profesijama kojima dominiraju muškarci, a što se zatim pripisuje ženskoj nesposobnosti (Garcia, 2003, prema Spasić, Đurić i Mršević, 2015). Prema istraživanju iz 2011. godine, žene u Srbiji su suočene sa raznim formama diskriminacije na tržištu rada, i dok traže posao i kada su na poslu (Nikolić-Ristanović et al., 2012, prema Spasić et al., 2015). Najčešći oblici diskriminacije pri traženju posla su bila pitanja o njihovom privatnom životu, planiranju porodice, a nerijetko su bile izložene i komentarima na njihov fizički izgled praćeno zahtjevima za provokativnim odijevanjem. Nakon što se nalaze na radnom mjestu problemi prelaze na dodjelu dodatnih zaduženja koja nisu u opisu posla, dovodenje u pitanje njihove sposobnosti, mobinga, pa sve do seksualnog uznemiravanja. Sve forme diskriminacije, bile one verbalne ili fizičke, bazirane su na stereotipima ili predrasudama, te su generalno strukturalne jer proizilaze iz duboko ukorijenjenih viđenja rodni razlika i definicija rodnog identiteta kroz tradicionalnu patrijarhalnu socijalizaciju (Mršević, 2011, prema Spasić et al., 2015), stoga da bi se dostigla jednakost žena na tržištu rada potrebno je zahtijevati strukturalne promjene našeg društva i ponovnu izgradnju sistema koji ne porodnjava poslove i ne bira favorite na osnovu rodni stereotipa.

Po podacima iz 2017. godine, manje od polovine žena radnog uzrasta u Srbiji je zaposleno, i najveći jaz u stopi nezaposlenosti između muškaraca i žena je u Vojvodini, u kojoj je takođe i najviše radno neaktivnih žena (Pantović, Bradaš, i Petovar, 2017). Žene u većoj mjeri od muškaraca nailaze na nemogućnost zapošljavanja iako žele da rade, kao i diskriminaciji pri zapošljavanju u vidu komentarisanja njihovog fizičkog izgleda, dovodenja u pitanje njihovih sposobnosti, i ispitivanja o eventualnom planiranju trudnoće, što kulminira odustankom od traženja posla. Žene po ovom istraživanju čine 55% lica koja su neaktivna a žele i mogu da rade, i 65% u kategoriji lica koja žele, a ne mogu da rade. Pri tome su najčešći razlozi za nemogućnost rada briga za porodicu (djecu ili nemoćne roditelje) kod žena, a školovanje ili obuka kod muškaraca (Pantović et al., 2017). Dalje, po ovom istraživanju muškarci upadljivo dominiraju u rukovodećim poslovima, zanatima, mašinskim poslovima i vojsci, dok su žene dominantnije samo na administrativnim pozicijama. Čak i u poljima u kojima su žene brojnije među zaposlenima, one i dalje imaju niže funkcije, dok su rukovodioci mahom muškarci.

Kada govorimo o porodnjanju poslova, pri istraživanjima među studentima dobijeno je da oni i smatraju da su muškarci više za tehničke nauke, dok su socijalne nauke više ženske, iako su muškarci brojniji od žena kao nastavnici u bilo kom polju. Žene su brojnije među studentima, i one zapažaju veću diskrepancu između njihovih sposobnosti i mogućnosti za profesionalni uspijeh. U Srbiji većina zaposlenih ne zarađuje dovoljno za pristojan život, ali za žene je to još

izraženije usljed platnog jaza koji za njih postoje na istim pozicijama i sa istim nivoom obrazovanja. Muškarci se nalaze na bolje plaćenim radnim mjestima i u sektorima u kojima većinski rade žene (Pantović et al., 2017). Po statistici iz 2013. godine, žene u Srbiji su u prosjeku plaćene 11% manje od muškaraca **ii** dalje se susreću sa staklenim plafonom kada je riječ o napredovanju sa nižih pozicija i zaposljenju u bolje plaćenim djelatnostima. U političkoj i ekonomskoj sferi žene u Srbiji su po podacima iz 2016. na nešto boljoj poziciji nego što je prosjek Evropske Unije, što je pretežno zahvaljujući kvotama koje se moraju ispuniti pri izborima za skupštine, dok se žene i dalje suočavaju s preprekama tamo gdje kvote nisu ustanovljene, te u mnogim vijećima i većini funkcija gradonačelnika ili predsjednika opštine nema ni jedne žene (Dokmanović, 2018). U medijskoj sferi raste broj ženskih zaposlenika, ali dodjeljuju im se „meke“ teme poput porodice, životnog stila, mode i umjetnosti, dok se „teške“ teme politike, ekonomije i vijesti mnogo više dodjeljuju muškim novinarima (Rangelov, 2016).

Na izrazito nepovoljnom položaju su žene sa sela, koje čine većinu besplatno angažovanog stanovništva. Njihov status je takav dobrim dijelom zbog tradicionalnih modela nasljeđivanja, kao i neinformisanosti i nezainteresovanosti društva za njihov položaj. Naime, u vrhuncu sezone njihovi radni **rani** nerijetko traju od 12 do 15 sati, a za to ne dobijaju platu (Pantović et al., 2017). Pojedine kategorije kao što je „pomažući neplaćeni član radnje ili poljoprivrednog domaćinstva“ stavljaju ih u gotovo ropski položaj, bez mogućnosti da ostvare osnovna prava iz radnog odnosa (Pantović et al., 2017, prema Dokmanović, 2018). One se rijetko odlučuju na pokretanje sopstvenog posla u okviru poljoprivrede, jer za takvo nešto nemaju sredstva niti podršku, i čak i kada započnu poslove oni su obično u domenu kreativne ili kućne proizvodnje, a manjina koja pokrene ozbiljniji proizvodni biznis to čini u partnerstvu sa muškim članom porodice. U situaciji kada se pokreće zajednički biznis ključnu upravljačku ulogu imaju dominantno muškarci, dok su ženske poslovne uloge pretežno tehničke, administrativne, knjigovodstvene, komercijalne i slične prirode, i njihove upravljačke uloge svode se na manje značajne oblasti poslovnog odlučivanja (Đurić Kuzmanović, 2019). Po istraživanju Đurić Kuzmanović (2019) u velikoj većini ispitanih porodica nailazi se na isto porođnjavanje uloga, te se i u zajedničkim poslovima upravljačka uloga stavlja na muža. Muškarci u ovim odnosima smatraju da je porodica više bliska i snažna, dok žene vide više mjesta za napredak i osnaživanje odnosa. Žene u ovakvim pozicijama navode kako teže da prečute bilo kakve zamjerke ili prijedloge kako bi „održale mir u kući“, i smatraju da se njihovo mišljenje ne uzima često u obzir, te u malim porodičnim biznisima nerijetko se povlače i zadržavaju u ulozi dobre domaćice.

Maskulina kultura u mnogim profesijama i organizacionim strukturama pod uticajem je percepcije da profesionalni uspjeh žene znači gubitak njene ženstvenosti, jer je uspjeh u tipično muškim pofesijama navodno zavisao od agresivnosti, hladnoće i dominacije, što je slučaj posebno u vojsci ili policiji. U dominantno muškim profesijama, mnogi muškarci iskazuju animozitet prema ženama putem neprijateljskog ponašanja, sabotaze, mobinga, seksualnog uznemiravanja, ili nešto blažeg isticanja njihovog statusa kao autsajdera, skepticizma i slično (Spasić, Đurić, i Mršević, 2015). Nerijetko se muškarci u dominantno muškim poslovima prema ženama odnose sa dozom superiornosti, i iako žene obavljaju iste poslove kao oni i imaju iste kvalifikacije, one se ocjenjuju kao manje sposobne i manje marljive, te se u njihovom tretmanu provlače seksualne insinuacije i uslovljavanje njihovog opstanka na poslu (Padavic i Reskin, 1990, prema Spasić et al., 2015). Tokom istraživanja Spasić i saradnika (2015) o rodnim i

etičkim aspektima socijalne interakcije među zaposlenima u policiji, žene su prijavile brojne negativne interakcije, posebno u domenu verbalnog i seksualnog uznemiravanja i ogovaranja. Broj žena u policiji činio je oko 20%, i njihova prisutnost je vidljiva većinski na nisko rangiranim pozicijama. Žene se u policiji kritikuju što su žene, pasivne, tihe, ali istovremeno se i osuđuju što su pretjerano agresivne ili muževne.

Napredak žena na poslu često je ometan, posebno kada organizacije vode muškarci. One prijavljuju poteškoće u prelasku na menadžerske pozicije, podjelu zaduženja na muževne i ženstvene, kroz šta se njima podvaljuju dodatni zadaci poput čišćenja, dekorisanja prostora, pravljenja kafe i slično (Nikolić-Ristanić et al., 2012, prema Spasić et al., 2015). Autorka Anna Reva (2012) navodi četiri razloga za spoticanje zapošljenja i napredovanja žena na poslu:

1. Disproporcionalno veći dio odgovornosti oko domaćinstva i brige za djecu se pridaje ženama
2. Manjak je fleksibilnih radnih angažmana koji bi ženama pomogli da kombinuju te poslovne i kućne odgovornosti
3. Stereotipi o tradicionalnim ulogama muškaraca i žena
4. Niska potražnja za ženskim radnicima na tržištu rada (Spasić et al., 2015).

Jedini domen u kom su žene znatno više pristne od muškaraca je vođenje domaćinstva, gdje je dvostruko više žena nego muškaraca prema podacima Republičkog zavoda za statistiku iz 2016. godine. Verniers i Vala (2018) predlažu da vjerovanja da žene imaju posebne sposobnosti za roditeljstvo i vođenje domaćinstva osiguravaju održavanje tradicionalnih rodnih uloga. Prvenstveno, da su mitovi o majčinstvu (koji podrazumijevaju da su žene po prirodi obdarene roditeljskim sposobnostima, da su majke koje su kod kuće posebno vezane za djecu i pružaju im u suprotnom nedostižan nivo njege) u službi pravdanja diskriminacije nad ženama u radnom orkuženju. Ovakvi mitovi patologiziraju alternativne oblike majčinstva i oslikavaju zaposlene, karijerno orijentisane majke kao zanemarujuće, i ugrožavajuće za porodične odnose i bliskost sa djecom (Verniers i Vala, 2018). Ovakvi mitovi ne samo da onesposobljavaju napredovanje žena ka višim pozicijama, nego i umanjuju ulogu očeva u odgoju djece. Polise poput porodijskog koje bi trebale pomoći ženama da uravnoteže poslovni i porodični život i osigurati im ekonomsku nezavisnost zapravo povećavaju platni jaz između muškaraca i žena, jer ih majke koriste disproporcionalno više od očeva, zbog čega one češće rade manje sati i ostaju na nižim, tipično „ženskim“ poslovima i pozicijama. Zbog toga postoje velika ograničenja za smanjenje platnog jaza na tržištu rada dok god žene snose većinsku odgovornost za kućanske poslove i brigu o djeci (Verniers i Vala 2018). Privatizacija javnih usluga kao što su dječija, zdravstvena i socijalna zaštita dodatno pogađaju žene, jer vrtići, jaslice i gerontološki centri postaju skupi i nedostupni za mnoge (Dokmanović, 2018).

Porodica i roditeljstvo

Mnoštvo stereotipa o romantičnim vezama i polnim odnosima obilježavaju iskustva muškaraca i žena od početka njihovog interesovanja za iste. Tradicionalno ili konzervativno gledanje je na žene kao nježne, stidljive, koje u seksualne odnose stupaju iz ljubavi i zbog bliskosti kada su spremne, a na muškarce kao više fizička i nagonima vođena bića. Donekle se ovakvi stavovi provlače i danas, na primjer u istraživanju Redžića (2018) u kom su studenti muškog i ženskog pola navodili bliskost i ljubav kao jednu od glavnih razloga za stupanje u

seksualne odnose, iako se kod ispitanica javljala i „spremnost“ kao faktor, a kod muškaraca „oslobađanje tenzije“ što su neki od odgovora koji su razlikovali ove grupe ispitanika. Ispitanici generalno nisu smatrali da muškarci imaju snažniju želju ili potrebu za seksualnim odnosima nego žene, ali ispitanice jesu navodile da smatraju da je muškarcima teže da kontrolišu seksualne impulse. U kategoriji „promiskuitet“ mahom su ga svi neodobravali, i nisu smatrali da je jedan pol promiskuitetniji od drugog, iako su se složili da je situacija gora za žene i da je bivanje sa više partnera jače osuđivano i stigmatizirano za njih. Svi smo upoznati sa dvostrukim standardom muškaraca kao osvajača koji se diče brojem partnerki, dok se seksualnost žena potiskuje i stavlja u kutiju srama. Posmatranje žena kao dominantno neseksualnih bića koje se u odnose upuštaju samo u svrhu majčinstva tradicionalno je i vjerski utemeljeno viđenje koje osuđuje seksualno slobodne žene i označava ih mnoštvom uvredljivih nadimaka, te upozorava na to da su „nečiste“ žene nepoželjne i time se umanjuje njihova vrijednost kao ljudskih bića nezavisnih od muškaraca i nametnutih faktora poželjnosti. U ranije spomenutom istraživanju ispitanici su generalno bili zbunjeni idejom osobe koja ne želi da stupi u brak i ima djecu. Nisu se poistovjećivali sa time niti odobravali takav izbor, govoreći čak da bi prijatelja ili prijateljicu koja ne želi svoju porodicu pokušali odgovoriti od toga. Osobe koje ne teže braku i roditeljstvu ocjenjuju kao usamljene i smatraju da će biti neispunjene u životu – Vjerovatno još jedna od posljedica tradicionalnih shvatanja o rodnim ulogama i normama, i konačnom ispunjenju žene u ulozi supruge i majke, a muškarca u ulozi supruga i oca. Kada bilo muškarac ili žena imaju problema sa začećem, okruženi ovakvim tradicionalnim očekivanjima od sredine, bore se ne samo sa tugom zbog te nemogućnosti ili neuspjelih trudnoća, već i sa direktnom ili pritajenom osudom sredine. Nametanje roditeljske uloge kao nečeg što je očekivano a ne stvar individualnog izbora otežava funkcionisanje za osobe sa ovim teškoćama, i stigma oko vještačke oplodnje ili usvajanja kao nečeg neprirodnog stvara im nepotreban pritisak i toksično okruženje koje više brine o tradiciji nego zdravlju.

Walby (2004) definiše normativni rodni poredak kao očekivanja od rodni uloga u političkoj, radnoj i porodičnoj sferi, a koji se nameće kroz ideološke konstrukte i obrasce ponašanja za muškarce i žene u različitim oblastima svakodnevnog života. Prihvatanje tako uslovljenih rodni uloga vidi se kroz prihvatanje rodno određenih uloga majki i očeva, odnosno o majci kao primarnom roditelju i aktivnom članu privatnih sfera života (prvenstveno domaćinstva), a ocu kao pomažućem roditelju i aktivnog u javnoj odnosno poslovnoj sferi. Ovako su određeni normativi o dobroj majci kao brižnoj starateljki, i dobrom ocu kao hraniocu i zaštitniku porodice, pa se roditelji koji ne ispunjavaju takve tradicionalne uloge osjećaju krivima (Tomanović, 2017, prema Ćeriman, 2019), pogrešnima ili lošima. Tomanović i saradnici (2016) istražili su narative žena o trudnoći, porođaju, i majčinstvu, i uvidjeli da su oni pod snažnim uticajem morala „dobrog materinstva“. Ispitane majke često više govore o idealu majčinstva nego svom realnom iskustvu, usljed straha od dobijanja etikete loše majke. Pri ispitivanju podrške koju su dobili u ranom roditeljstvu, očevi pitanje tumače kao podršku koju su primili supruga i on, ali majke uključuju u odgovor i to koliko je on pomogao. Ovakvi odgovori tipični su kada žene ulogu roditelja i brigu o kući vide kao primarno svoju odgovornost, dok za muškarce to nije slučaj. Majke tipično više njeguju, hrane, presvlače i brinu o djeci, dok očevi više učestvuju u zabavnim aktivnostima sa djecom, kao što su igranje i čitanje djetetu, iako očevi više nego majke percipiraju sve ove aktivnosti kao djeljene. Čak i kod mladih roditelja postoji izrazito neravnomjerna raspodjela kućanskih poslova, gdje žene znatno više čiste, kuvaju, brinu o djeci, a muškarci plaćaju račune i idu u nabavku kao izuzetak, odnosno zadržavaju se

tradicionalne rodne uloge i podjele obaveza u porodičnim odnosima. Od uvođenja očinskog odsustva po rođenju djeteta 2001. godine, pa do 2018., tek 225 očeva je iskoristilo tu mogućnost. Po podacima iz 2018. tek svaki 50-i muškarac uzima roditeljsko odsustvo zbog brige o djeci, ali i jedna trećina ispitanih muškaraca smatra da bi napustilo posao i brinulo o djeci kada bi njihove žene dovoljno zarađivale. Ipak, većina njih smatra da je njihova primarna uloga da zarade dovoljno novca za svoju djecu, a da roditeljske aktivnosti najčešće obavljaju zajedno (Hughson, 2018). U istom istraživanju dobijeno je da žene imaju manje konzervativan stav prema rodnoj ravnopravnosti od muškaraca; Muškarci se nisu izrazito slagali sa seksističkim stavovima, ali skoro polovina njih je smatrala da je u Srbiji već dostignuta jednakost muškaraca i žena. Sve u svemu, muškarci manje uviđaju svoju ulogu u braku i roditeljstvu kao epizodičnu, dok žene preuzimaju na sebe većinu ovih odgovornosti i muževe više smatraju pomagačima. Ovakva podjela nije fer ni za jednu osobu u odnosu, i nedostatak jasne i ravnopravne saradnje oko odgoja djece i brige o domu dovodi do tihih zamjerki i stresa. Očevi su više od pomagača, a majke su više od domaćica, i ovakve tradicionalne prakse se lako prenose na djecu i produžavaju ciklus nezadovoljstva i potcijenjenosti.

Roditeljske prakse reflektuju i održavaju normativne rodne poretke tako što roditelji očekivanja društva prenose na djecu kroz vaspitanje i sistem normi, prvenstveno na to šta čini dobrog dječaka, a šta dobru djevojčicu. Proces rodne socijalizacije ogleda se izloženošću različitim informacijama, reakcijama i očekivanjima tokom društvene interakcije i time struktuiranju djece u kulturno odgovarajuće predstavnike „ženskosti“ ili „muškosti“ (Ćeriman, 2019). Ne samo da se prenošenje rodni uloga obavlja preko prenošenja vrijednosti, nego i preko rodno specifičnih igračaka kojima djevojčice obično imitiraju kućanske poslove ili brigu o drugome, a dječaci se zabavljaju sportovima i vozilima. Očigledno porođjavanje odjeće, igračaka, muških i ženskih boja, interesa, pa čak i dječijih priča, vrše snažan pritisak ka konformisanju tradicionalnom viđenju rodni specifičnosti. Po istraživanju roditeljskih praksi iz 2016. godine kod djevojčica se znatno češće podstiče osjetljivost, nježnost, i osjećajnost, te razvijanje kreativnih vještina i vođenja domaćinstva. U istraživanju IMAGES (2018) više muškaraca je u djetinjstvu fizički kažnjavano od djevojčica, kako kod kuće tako i u školi. Kod dječaka se takođe više podstiče snalaženje, samostalnost i učestvovanje u ekonomskim aktivnostima poput pomoći u porodičnim poslovima (Ibidem, 2016, prema Ćeriman, 2019). Ovakve tradicionalne roditeljske prakse lišavaju djevojčice autonomije, dječacima oduzimaju pravo na nježnost, i oboma zadaju očekivanja umjesto da iziskuju individualnost. Pervazivan je stav da dječaci mogu da se ponašaju slobodnije i agresivnije od djevojčica, ali isto tako i da mogu da trpe više hladnog i agresivnog ophođenja i kažnjavanja. U suštini se od djevojčica „dobro“ i „ispravno“ ponašanje očekuje, a od dječaka i silom zahtjeva.

Starateljstvo u slučaju razvoda

„Pre svega majka je nepodobna da bude roditelj ako izdržava kaznu zatvora, ako se bavi poslovima koji ne odgovaraju roditeljskim sposobnostima, ako se odala nekom lakom moralu. Naravno, ako je psihički nestabilna i ako je time otežana njena roditeljska sposobnost, ali to su stvarno jako retki slučajevi.“

U slučaju razvoda, očevi pet i više puta manje dobijaju starateljstvo nad djecom u odnosu na majke. Neki od razloga koji se navode kao razlog za dodjelu starateljstva očevima su da je

majka psihički nestabilna, zavisnica, ili u zatvoru, dakle s njom nešto ozbiljno mora da nije u redu da bi se otac smatrao podobnijim starateljem. Izuzetak za ovakve slučajeve su najčešće medijski predstavljeni i politički obojeni razvodi u kojima se korišćenjem svoje moći muškarac postavlja na potpuno superiornu poziciju i uz pomoć poznanika lišava potpuno sposobnu majku starateljstva nad djecom. Takva situacija opisana je u članku portala „Javno“ sa naslovom: „Majke bez prava na starateljstvo nad decom i pomoći države“. Ovdje se opisuje borba 7 majki koje su imenovane u prilogu, protiv odluke sudova da im potpuno zabrane viđanje sa djecom ili ih ograniče na jedan sat sedmično u prostorijama Centra za Socijalni Rad. Radi se o korupciji pravosudnog sistema i oslanjanja na izjave očeva, bivših muževa, koji su na pozicijama moći u Srbiji, te korišćenja nestandardizovanih testova za utvrđivanje potpune nepodobnosti ovih žena da budu majke. Ovakvi slučajevi ostavljaju utisak osvetničkog parničenja i sumnjivo su ili slabo zakonski potkrijepljeni, što ne pomaže slici očeva u našem društvu. Slučajevi poput ovih ostavljaju javnosti gorak ukus u ustima i mnoštvo žena zastrašuju ka ostajanju u lošim odnosima iz straha da će izgubiti starateljstvo nad djecom, a isto tako prikazuju očeve koji se izbore za starateljstvo kao nepodobne i korumpirane nasilnike, ili kao jedinu alternativu u suprotnom bolesnoj i nesposobnoj majci.

„Praksa govori da lično poznanstvo ljudi iz suda, postupajućeg sudije i radnika centara za socijalni rad s ocem neretko bude presudno u manjim mestima da deca pripadnu očevima, a ne majkama.“

U javnom diskursu se ne prikazuju slučajevi prosto snažnije vezanosti uz očeve koje utiče na odluku o starateljstvu. Hronično pridavanje uloge primarnog roditelja ženama otežava život za zaposlene žene ili žene koje ne žele da budu majke, zbog čega nailaze na podsmijeh, osudu, i potpuno umanjivanje njihovog životnog postignuća jer „nema sa kime to da dijeli“, dok se muškarci koji izlaze iz okvira glavnog finansijera porodice, koji žele da budu posvećeni dimaćinstvu i djeci, označavaju kao „papučari“ i poistovjećuju sa ženama. Dok god žene nisu u mogućnosti da se zaposle i zadrže posao, da napreduju i budu ekonomski osnažene, dok god se stavljaju u poziciju zavisnosti od muškaraca, i dok god ih društvo stavlja u kutiju majčinske dužnosti - one će biti primarni staratelji, i sudovi će presuđivati u njihovu korist. Samim tim, i dok god se muškarci budu morali pridržavati tradicionalnih muških uloga glavnog finansijera porodice, i roditelja na pola radnog vremena, te dok se želja za većom uključenosti u održavanje domaćinstva i odgoj i brizi djeteta smatra manje muževnim, i nekako ponižavajućim, očevi se bez obzira na kvalitet veze sa djecom neće uzimati u obzir kao primarni staratelji. Ideja da je majka loša samo ako je psihički poremećena ili kriminalac ne ide u korist nikome, i izrazito umanjuje ili iskrivljava ideju roditeljstva i individualnost svake osobe.

Uticaj rodni predrasuda na mentalno zdravlje muškaraca

Prema podacima iz 2016. godine, u Srbiji godišnje oko 1500 osoba umire zbog samoubistva, od čega je tri puta više muškaraca nego žena. Iako je generalno broj samoubistava iz godine u godinu opadajući, rizični faktori poput stope nezaposlenosti i upotrebe alkohola su visoko prisutni. Neki od potencijalnih objašnjenja su teško prilagođavanje na starenje, nezaposlenost i finansijske poteškoće (koje teže pogađaju muškarce dok god se na njih više vrši društveni pritisak da primarno obezbjeđuju i zarađuju za svoju porodicu), razvod braka, prekomjerna upotreba alkohola kao i korištenje smrtonosnijih metoda samoubistva.

Čak i kada su pod značajnim distresom, većina muškaraca ne traži pomoć u sferi mentalnog zdravlja, zbog čega su vulnerabilni za depresivnost, anksioznost, i alkoholizam (Vogel, Wester, Hamme i Downing-Matibag, 2014). Štaviše, žene će češće tražiti pomoć nego muškarci, kada su na istom nivou distresa. Društvo koje stigmatizira usluge mentalnog zdravlja i ocjenjuje njihove korisnike kao slabe ili lude, te od muškaraca zahtjeva da budu muževni, snažni, da sve drže pod kontrolom i ne traže pomoć, ugrožavajuće je za zdravlje i život. Takođe, pridržavanje ovakvih uloga od strane većine muškaraca u društvu umanjuje šansu da će muškarac dobiti preporuku ili savjet da potraži pomoć od prijatelja, oca, brata, ili stručnjaka. Situacija je vrlo loša i za muškarce koji su žrtve nasilja. Izuzetno je teško pretpostaviti koliko muškaraca trpi nasilje bilo kod oblika, bilo ono od strane mušlog ili ženskog zlostavljača, jer je stigma prema muškarcima koji su žrtve toliko snažna da se oni obično nikada ne jave. Stid i krivica koju žrtve nasilja obično osjećaju samo je pojačana kod muškaraca jer se pozicija žrtve direktno kosi sa njihovim tradicionalnim poželjnim osobinama. U slučaju seksualnog zlostavljanja čak i kada je žrtva dječak a počiniteljka starija žena, javnost fetišizira i izvrće te slučajeve u narativ „sretnika“, a ako je zlostavljač takođe muškarac kod žrtve se javlja strah od etiketiranja kao homoseksualca ili slabića. Vidljiv je deficit u resursima za žrtve muškog pola, i strah od javnog ismijevanja ukoliko se nasilje od strane žene prijavi policiji. Normalno je da se u momentima kada nismo dobro oslanjamo na našu socijalnu mrežu za pomoć ili savjet, ali kada se od djetinjstva muškarci susreću sa porukama da im nije dozvoljeno ispoljavanje negativnih emocija i da je plakanje za djevojčice, te se ispoljavanje ovakvih emocija kažnjava i stigmatizuje kao slabost, manje su šanse da će se potreba za pomoći priznati, kao i da će to drugi muškarac iz okruženja prepoznati potrebu i preporučiti pomoć. Ako se socijalna mreža protivi traženju psihološke ili druge pomoći, šanse da će se osoba javiti su znatno niže, čime se problem postepeno proširuje i produbljuje, a osoba osjeća kako sve više gubi kontrolu. Pridržavanje tradicionalnih muških uloga vrši snažan pritisak zbog kog se muškarci povlače i trude biti „više muško“ umjesto da dopuste sebi ranjivost i prihvate vanjsku pomoć. Muškarci više nego žene internalizuju postojeće stigme o traženju pomoći i izražavanju emocija, a što je veća stigma u društvu, veća je stigma unutar samog pojedinca (Vogel et al., 2014). Time, ako destigmatizujemo usluge mentalnog zdravlja, a posebno destigmatizujemo muškarce kao žrtve nasilja, i osnažimo muškarce u našem okruženju da budu pozitivni resursi ohrabrenja jedni za druge, mogli bi prekinuti postojeći toksični ciklus koji vodi ka sramu, depresiji, prenošenju nasilnih tendencija, i suicidu.

Mediji

„Kako je pala odluka da jedna dama ode u Niš uz ministra kad je najteže? Dakle, mnogi se pitaju zar to nije mogao da bude neko drugi iz struke ali muškog pola?“

Prilikom pregleda nekih popularnijih medija uviđa se potpuna dominacija tabloidnih naslova nad objektivnim novinarstvom i informisanjem čitatelja. Pri pregledu online novina poput Informer, Telegraf, Politika, Dnevnik, Alo, i Blic, jasno se vidi preovladavanje muškaraca kako u naslovima tako i na fotografijama članaka u rubrikama vezanim za politiku, ekonomiju, i sport. Muškarci na ovim naslovnicama slikani su u uniformama ili odijelima, ozbiljnih izraza lica i iza podijuma i mikrofona. Slike žena u ovim rubrikama češće su njihove biste, bliske slike lica na kojima se ne vidi na kojim pozicijama se nalaze i kome se obraćaju, čime se umanjuje utisak

njihovog autoriteta u ovim oblastima. Čak i van ovih kategorija, slike žena koje se koriste u člancima često nemaju ništa sa temom o kojem se govori, i biraju se slike ovih žena na kojima su dotjerane i nasmijane. U rubrici „Ženske priče“ na sajtu jednog od navedenih izvora mahom su naslovi o kivanju, kozmetici, domaćinstvu i fizičkom izgledu, uz izuzetak jednog članka o „Najpametnijem čoveku u istoriji“, dakle žene se svrstavaju u izuzetno tradicionalnu i taštu poziciju, i jedini članak koji se fokusira na nečiji uspijeh i intelekt odnosi se na muškarca. Kada je riječ o negativno obojenim člancima, muškarci se predstavljaju slikama poput ruku u lisicama i naslovima koji dovode u pitanje njihovu inteligenciju, poštenje, ili snalažljivost, dok se u negativnim člancima o ženama pretežno pažnja usmjerava na njihovo tijelo, uplakano lice ili žalbe i pritužbe. U slučaju da se žena zauzme za sebe ili ima jasne zahtjeve, naslovi je označavaju kao „pobesnelu“ ili na neki način histeričnu. Projekat GMMP (The Global Media Monitoring Project) našao je da su žene češće od muškaraca istaknute kao žrtve u vijestima i identifikovane prema porodičnom statusu. Žene su takođe daleko manje istaknute u naslovima glavnih vijesti i na njih se manje oslanja kao na eksperte. (Rangelov, 2016). Marginalizovane grupe, kao što su siromašne žene, starije žene, ili pripadnice etničkih manjinama još su manje vidljive, a i kada su prikazane one su sporedni likovi u priči. Tradicionalni stereotipi svakodnevno preovladavaju u medijima, u funkciji predstavljanja žena isključivo kao domaćice, na neki način zavisne od muškaraca ili kao objekte muške pažnje. I kada se priča o ženama kao stručnjacima, korišćenjem muške forme za označavanje njihovog zanimanja žene su jezički nevidljive u javnoj sferi (Savić, 2004, prema Begović, 2015). Nešto što bi trebalo biti trivijalno, poput korištenja ženskog gramatičkog roda za zanimanja koja obavljaju žene, dolazi na veliki otpor ili potpuno odbijanje u javnosti, za šta se naravno nalaze mnoga opravdanja u vidu forsiranja ili neprirodnosti takvog izražavanja. Iako nije problem reći za ženu da je čistačica ili kuvarica, tražiti da se kaže i direktorka ili psihološkinja označeno je kao, kako to kaže Dokmanović (2015), „nasilje nad jezikom“.

Kada je riječ o naslovima vezanim za nasilje u porodici, velika većina naslova je potpuno senzacionalizovana i od početka se stvara iskrivljen ili vještački narativ o žrtvi i počiniocu. Nerijetko se objavljuju uznemirujuće fotografije ili slike počinioca ili žrtve nasilja, a u samom tekstu se žrtve opisuju kao manipulativne ili zavodnice, a počinioci kao ljubomorni, pijani, ili manijaci. Ističemo uznemirujuć primjer članka iz časopisa Kurir: „LJUBAVNICA PRITISKALA ŽANDARMA DA SE RAZVEDE, ON NIJE MOGAO! Marina zbog Pavla oterala dečka, 2 godine se tajno sastajali!“. Od samog naslova i kroz čitav članak, ubica se opisuje svojim imenom, karijerom, ulogom muža i oca, dobrog komšije i saradnika, a nikako time što je ženi oduzeo život. Žrtva se takođe otvoreno imenuje i opisuje kao preljubnica i manipulatorka koja je jednog dobrog čovjeka dotjerala u ćošak iz kog on nije vidio drugi izlaz nego da ih oboje ubije bombom u automobilu.

Neki od razloga zbog kojih je nasilje, u ovom slučaju nad ženama, rašireno u društvu su velika nezaposlenost žena, ekonomska zavisnost i siromaštvo, te tradicionalizam i opstanak patrijarhalnih uvjerenja. Ovakvo stanje stvari višestruko onemogućuje nezavisnost žena i mogućnost sigurnog udaljavanja iz nasilnih odnosa. Tome ni najmanje ne pomaže neinformisanost građana Srbije o zakonskim posljedicama i procesu prijave krivičnog djela nasilja u porodici, o njihovim pravima i resursima, a ni stigmatizacija i okrivljavanje žrtve koje se često vidi u medijima. Najčešći oblik nasilja u partnerskim odnosima u Srbiji je vezan za verbalnu agresivnost, uvrede i ponižavanja, ali vrlo je rašireno i ekonomsko nasilje u vidu

zabrane ženi da se zaposli (Hughson, 2018) ili strogog kontrolisanja njenih primanja i potrošnje. Po podacima Autonomnog Ženskog Centra godišnje se u Srbiji prijavljuje hiljade slučajeva nasilja u porodici, i desetine slučajeva femicida, međutim i to je samo broj slučajeva koji uđe u sistem, i velik broj ostaje skriven od javnosti. Tokom vanrednog stanja u Srbiji zbog pandemije Korona virusa, nevladine organizacije i SOS telefoni za žrtve nasilja imale su povećan obim rada, i za razliku od prethodećeg perioda partnerskom nasilju je posvećeno nešto više medijske pažnje. Ipak, većina medija se fokusira na pojedinačne slučajeve, a ne na samu pojavu nasilja, i po podacima iz 2016. godine četvrtina tekstova sadrži stereotipno izvještavanje i još češće nagađanje motiva nasilnika ili ubice. Češće se u fokus stavljaju izjave članova porodice ili komšija umjesto stručnjaka ili nadležnih lica, i iako neminovno postoji interesovanje medija za problem nasilja i rodne ravnopravnosti, ono se najčešće predstavlja potpuno senzacionalistički. (Rangelov, 2016). Dodatni problem u medijima je često otkrivanje identiteta nasilnika i žrtve, a prilozima o kažnjavanju počinioca su rijetki i obično tema u rubrici hronike. Ovo je još ekstremnije u slučaju izvještavanja nasilja u slučaju javnih ličnosti, čime se fokus skreće sa nasilja i prebacuje na detalje iz života žrtve i nasilnika. Način na koji se ove teme obrađuju u medijima negativno utiče na položaj žena i percepciju javnosti o navedenim temama. U srpskim medijima se plasiraju priče o tragičnoj ljubavi, nasilniku kao mirnom i pažljivom, marljivom zaposleniku, ili pak potpunom monstrumu, time opet sklanjajući odgovornost sa počinioca. U prilogu Telegrafa: “STRAVIČNO: Voditelj "Pinka" pijan pretukao suprugu zbog laži da ga vara!” ponovo se vidi većina problema u izvještavanju o nasilju i načinu na koji se ova tema senzacionalno predstavlja, gotovo kao trač a ne činjenično stanje da rodne uloge daju muškarcima za pravo da zbog ljubomore napadnu i ubiju drugu osobu. Opravdavanje nasilja u Srpskim medijima radi se indirektno i redovno, te se zbog ovakvih priloga javlja podrška nasilniku ili odbrana njegovih postupaka. Skoro ne postoje edukativni i ohrabrujući sadržaji ili tekstovi koji informišu žrtve o tome kome se mogu obratiti za pomoć, ili pozitivni primjeri izlaska iz nasilja (Rangelov, 2016). Ova autorka dalje ističe da je nasilje nad ženama društveni problem, a ne problem pojedinca, a tabloidnim izvještavanjem detalja iz privatnih života uključenih stvara se utisak da je žrtva izazvala nasilje ili da je ono opravdano. Nerazumjevanje i neosjetljivost državnih organa za problematiku nasilja u porodici stvara plodno tlo za propuste koji kulminiraju u femicidu, što se vidi iz višestrukih primjera prijavljivanih i policiji poznatih nasilnika sa zabranom prilaska čije se kretanje ne prati i koji progone ili ozbiljno naude ženi i nakon što se ona udalji iz odnosa.

Pri istraživanju stavova građana o temi rodno zasnovanog nasilja 2015. godine svaka druga osoba rekla je da direktno ili indirektno poznaje žrtvu nasilja u porodično-partnerskom odnosu, ali i skoro polovina ispitanika nije sigurna da li bi prijavila nasilje, te da to zavisi od situacije (Rangelov, 2016). Većina ispitanika je smatrala da žene nemaju ravnopravan položaj u našem društvu i većina njih sumnja u efikasnost sistema zaštite žrtava nasilja. Takođe, iako su većinski smatrali da je psihološko i verbalno nasilje dominantan oblik nasilja u Srbiji, oni ne smatraju da se ono definiše kao ozbiljan problem, i ne znaju kolike kazne mogu da snose počinioci krivičnog djela nasilja nad ženama (Rangelov, 2016). Posebna kategorija verbalnog i psihološkog nasilja koju treba spomenuti je diskriminacija sa kojom se susreću novinarke, u vidu njihove seksualizacije i ponižavanja od strane muških kolega i nadređenih.

„Baš se često dešavalo da na konferencijama, događajima, od kolega ili sagovornika dobijem seksističke komentare na račun svog izgleda, toga šta sam obukla, da li sam se

našminkala ili zbog toga što radim u sportskoj redakciji. Ne mogu da izbrojim koliko puta sam bila upitana za koga sam se to sredila i na kog igrača se ložim kad se bavim sportskim novinarstvom.“

Novinarke koje u Srbiji dopiru do javne rasprave nerijetko su bombardovane seksističkim komentarima, uvredama i prijetnjama. Novinarke koje pišu o kontroverznim temama u sferi rodne ravnopravnosti moraju se nositi sa morem uvreda njihovog izgleda, dovođenja u pitanje njihovog kredibiliteta, i seksualizovanja ili pozivanja na nasilje nad njima. Naravno, ovakvi udarci po novinarima nisu isključivo problem žena u medijskoj sferi, ali za njih su mnogo karakterističnija pozivanja na silovanje ili stereotipisanja kao „isfrustrirane feministkinje“. Komentari poput ovih nisu ograničeni samo na anonimnu sferu komentara ispod članaka, već ih preko društvenih mreža upućuju i akademici i javne ličnosti. Dok je u svakodnevici u Srbiji možda preovladavajući benevolentni oblik rodni predrasuda, on brzo postaje hostilan kada žena imenom i prezimenom stoji iza tabu tema rodne ravnopravnosti. Čak i tokom vanrednog stanja zbog pandemije Korona virusa dr. Darija Kisić Tepavčević bila je predmet diskriminacije na osnovu svog pola. Prije svega su u pitanje dovedena njena stručnost, obrazovanje, i sposobnost, kao i to kako je dospjela na svoju poziciju, tačnije preko čijeg kreveta. Mnoštvo komentara o njenom fizičkom izgledu imalo je svrhu seksualizacije i diskreditovanja, a ne samo da to nije stalo u komentarima na medijske pojave, već je dospjelo i na TV intervju u kom je voditelj pitao zbog čega je *baš žena* poslata u „situaciju najbližu ratu“. Dok su u ovoj situaciji izjave muškaraca često disecirane, označene kao zbunjujuće ili nejasne, dr. Darija nije imala problem sa jasnošću njenih uputstava i informisanjem, već s time što je žena. Medijski portal i ženska udruženja koja se bave temama rodne ravnopravnosti često su bombardovani članovima pokreta za muška prava ili jednostavno ogorčenim čitateljima, koji umjesto bilo kakve argumentacije udaraju direktno na novinarke ili članice udruženja, prijetnje im silovanjem ili preporučuju seks kako bi smirile svoje „feminističke prohtjeve“. Pripisivanje javnih poziva na raspravu i donošenje odluka koje idu u korist rodnoj ravnopravnosti nečijoj frustraciji usljed sopstvenog fizičkog izgleda ili usamljenosti odličan je način da se hostilno učutkavaju svi koji progovore o ovim temama, čak i kada se one zalažu za prava muškaraca da odudaraju od tradicionalne muškosti i njenih toksičnih posljedica. Trend rastućeg učešća i omoćavanja žena u svijetu u skoro svim sferama života prepliće se sa sve vidljivijom mizoginijom, jačanjem anti-ženskih pokreta i polarizacijom između onih koji zagovaraju feminizam i onih koji mu se suprotstavljaju (Đurić Kuzmanović, 2019). Veće učešće žena u novinarskoj profesiji povećava vjerovatnoću prenošenja potreba i perspektiva žena, i iako ne možemo očekivati da su sve žene rodno svjesne i osjetljive, kao što nije nemoguće da takve teme adekvatno zastupaju muškarci, samo prisustvo žena u medijima obezbjeđuje pozitivne uzore za druge žene i djevojke (Rangelov, 2016). Potrebno je zaštititi novinare koji se bave društveno relevantnim i tabu temama, kao i poštovati kodeks novinara i kontrolisati tabloidne i senzacionalističke naslove koji nanose disproporcionalno više štete nego što je koristi, te posvetiti iskrenu i pažljivu platformu diskursu o rodnoj ravnopravnosti.

Zaključak

Srbija možda uvodi kvote za minimalan broj žena koji mora raditi u nekom javnom sektoru, ali ona se definitivno ne zalaže za potrebnu reorganizaciju postojećeg sistema moći koji nedvosmisleno potiskuje žene u manje plaćene i manje cijenjene pozicije, i u ćorsokak čistačice,

kuvarice, majke, i ekonomski zavisne osobe. U pogledu borbe za rodnu ravnopravnost kao i za zaštitu žrtava nasilja prevashodno su zadužene nevladine organizacije i grupe koje se decenijama konstantno zalažu za ženska prava u Srbiji. Dometi ovakvih udruženja su itekako značajni, ali njihov uticaj će biti ograničen dok god ne postoji istinska namjera za promjenom režima u državi i društvu. Naime, kako višestruki autori i istraživači u polju rodne ravnopravnosti uviđaju, promjena zakona u Srbiji i njena politika o ovoj temi je nedosljedna. Postojeći institucionalni mehanizmi nisu efikasni i dozvoljavaju brojne propuste u višestrukim životnim sferama kao i samoj sigurnosti žena u Srbiji.

Stvarna promjena trenutnog stanja moći otežala bi raširenost rodni stereotipa i predrasuda među izvršiteljima zakona i vlasti, a koji imaju malu percepciju diskriminacije prema ženama i visoku toleranciju na nju. Među mnogim izvršiteljima zakona, kao i među opštom populacijom, preovladava stav da su diskriminirane grupe same krive za svoj položaj, čime se odgovornost zgodno sklanja sa države i društva u kome živimo i produbljuje tradicija okrivljavanja žrtve. Čak i pitanja koja su usvojena u zakonu u javnosti nerijetko otvaraju žučne debate, i feminizam je pretvoren u nešto protiv čega se treba boriti, često predstavljen kao pokret za manipulaciju i nadmoć nad muškarcima. Dok od riječi „feminizam“, čiji se značaj kroz propagandne i stereotipne sadržaje obezvređuje i lažno predstavlja, zaziru (i usljed neinformisanosti protive) i žene, rodni stereotipi se i dalje slobodno kreću po udžbenicima i medijima, svakodnevnim razgovorima i javnom diskursu, te u porodičnim i drugim bliskim odnosima. Niska ekonomska razvijenost države, posljedice ratova, i intenzivna emigracija mladih utiče na repatrijarhalizaciju i retradicionalizaciju društva, što je loše i za muškarce, koji se izlažu štetnim životnim stilovima u cilju potvrde sebe kao pravog muškarca (Hughson, 2018). Zbog toga je neophodno obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti koje uključuje i studije o muškarcima, i prilagođavanje sadržaja konkretnim životnim okolnostima u Srbiji. Zadatak svih nas je da podržavamo mlade da istražuju i otvoreno iskazuju svoje interese i osjećanja, da im obezbijedimo sigurnu i prihvatajuću sredinu i mogućnost izbora, a fer i stabilnu ekonomiju u kojoj se nečiji pol ili rod ne stavlja ispred njihovih mogućnosti i postignuća. Potreban je snažan sistem ravnopravnog tretmana i edukovanja kako bi se diskriminacija i porodnjavanje života spriječilo u startu, i radi postizanja istinske slobode izražavanja i sigurnosti svakog pojedinca.

Literatura

Begović B., (2015). Upotreba rodno osetljivog jezika i prikaz žena u štampanim medijima u Srbiji. *CM Komunikacija i mediji*, 35, 59-79.

Ćeriman J. S., (2019). Rodna socijalizacija dečaka u porodicama u savremenoj Srbiji. Istraživanje stavova i vaspitnih praksi roditelja. *Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*.

Dokmanović M., (2018). Rodna ravnopravnost u Srbiji: dostignuća, prepreke i perspektive. U: Čičkarić, L. i Bošković, A. (ur.), *Ka evropskom društvu: ograničenja i perspektive* (str. 202-225). Beograd: Institut društvenih nauka.

Đurić-Kuzmanović T. (2019). Ma, već brinem o kući – Mizoginija u sitnom supružničkom i porodičnom preduzetništvu. *Sociologija*, 3, 406-425.

Hughson M., (2018). *Muškarci u Srbiji: promene, otpori i izazovi - Rezultati istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti*, IMAGES Srbija.

Ilic, M., & Ilic, I. (2016). Suicide in Serbia. *Journal of Affective Disorders*, 193, 187–193.

Jovanović A. - Nepravda pa to ti je (06.05.2020.) *Peščanik* <https://pescanik.net/nepravda-pa-to-ti-je/>

Korona virus, rodna ravnopravnost i „Otkud žena na frontu”: O pitanju Dariji Kisić Tepavčević, ženama u ratu i gomili ordenja (07.05.2020.) *BBC* <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52372192>

Ljubavnica pritiskala Žandarma da se razvede, on nije mogao (07.05.2020.) *Kurir* <https://www.kurir.rs/crna-hronika/3397293/ljubavnica-pritiskala-zandarma-da-se-razvede-on-nije-mogao-marina-zbog-pavla-oteral-a-decka-2-godine-se-tajno-sastajali>

Mihić V., Šimoković K., Kapetan A., & Bojović G. (2017). Correlations of Attitudes towards Gender Roles and Ambivalent Gender Prejudices in Serbian Students. *Teme - Časopis za Društvene Nauke*, 3, 807-822.

Pantović J., Bradadž S., i Petovar K. (2017). *Položaj žena na tržištu rada*. Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Rangelov B., (2016). Analiza uticaja medijskog izveštavanja na percepciju u javnosti teme Nasilje nad ženama u Srbiji – studija slučaja. *AM Časopis za studije umetnosti i medija* 11, 101-113.

Redžić S. F., (2018). Aspekti polnog morala mladih u rodnoj perspektivi. *Visoka škola za vaspitače strukovnih studija, Aleksinac*. Zbornik radova Filozofskog Fakulteta 48 (1).

Seksizam u doba korone (07.05.2020.) *Politika* <http://www.politika.rs/sr/clanak/451434/Seksizam-u-doba-korone>

Seksistički napadi na novinarke u Srbiji (07.05.2020.) *Talas* <https://talas.rs/2019/01/10/seksizam-novinarke/?fbclid=IwAR37R-TjkbFi9ayHGiRnlVMSGdQjC4PMdZNgdDpSGE2O8bRThsg3v0QvVjo>

Stravično: Voditelj "Pinka" pijan pretukao suprugu zbog laži da ga vara (07.05.2020.) *Telegraf* <https://www.telegraf.rs/jetset/1420450-stravicno-voditelj-pinka-pijan-pretukao-devojku-zbog-lazi-da-ga-vara>

Spasić D., Đurić S., & Mršević Z. (2015). Survival in an “all boys club”: Policewomen in Serbia. *Women's Studies International Forum* 48, 57–70.

Tomanović S., Stanojević D., Ljubičić M., (2016). Postajanje roditeljem u Srbiji. Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo. *Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*.

U Srbiji prošle godine bilo preko 5.000 razvoda, a svako sedmo dete pripalo je ocu. U manjim mestima presudna su "poznanstva" sa sudijama (06.05.2020.) *Alo* <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/u-manjim-mestima-presudna-su-poznanstva-sa-sudijama/270114/vest>

U kojim situacijama sudovi u Srbiji oduzimaju decu majkama i starateljstvo dodeljuju očevima (06.05.2020.) *Telegraf* <https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/porodica-zivot-i-stil/3126784-u-kojim-situacijama-sudovi-u-srbiji-oduzimaju-decu-majkama-i-starateljstvo-dodeljuju-ocovima>

Većina očeva u roditeljstvu bira epizodnu ulogu (06.05.2020.) *Politika* <http://www.politika.rs/sr/clanak/357036/Vecina-oceva-u-roditeljstvu-bira-epizodnu-ulogu>

Veljković J. - Majke bez prava na starateljstvo nad decom i pomoći države (06.05.2020.) *Javno* <https://javno.rs/istrazivanja/majke-bez-prava-na-starateljstvo-nad-decom-i-pomoci-drzave>

Verniers C., & Vala J. (2018). Justifying gender discrimination in the workplace: The mediating role of motherhood myths. *PLoS ONE*, 13, (1).

Vogel, D. L., Heimerdinger-Edwards, S. R., Hammer, J. H., & Hubbard, A. (2011). Boys don't cry: Examination of the links between masculine norms and help-seeking attitudes for men from diverse cultural backgrounds. *Journal of Counseling Psychology*, 58, 368-382.

Vogel, D. L., Wester, S. R., Hammer, J. H., & Downing-Matibag, T. M. (2014). Referring men to seek help: The influence of gender role conflict and stigma. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(1), 60–67

SVE U SVEMU, ODLIČAN RAD. VIDI SE DA VAM JE TEMA BLISKA I OBRADILI STE JE IZ VIŠE, MEĐUSOBNO POVEZANIH, UGLOVA. OSIM PAR KOMENTARA, UZ OPŠTO DA MALO PAŽLJIVIJE CITIRATE IZVORE, NEMAM NEKIH BITNIH ZAMERKI.

BODOVI: 50